

Т.Шевченко «Кавказ» (1845)

Зміст

Анкета поеми «Кавказ».....	1
Переказ поеми «Кавказ»	3
Про поему	5
Уривок з поеми «Кавказ»	5
Джерела	5

Анкета поеми «Кавказ»

1. **Напрямок:** реалізм
2. **Рід:** ліро-епос
3. **Жанр:** сатирична поема, поема-інвектива¹ («огниста інвектива проти темного царства» І.Франко); «Один-єдиний вибух чуття» (І.Франко)
«Кавказ» досить умовно можна назвати поемою, оскільки тут фактично немає сюжету. Твір цілком побудований на гострих почуттях і прихованому діалозі (чи монолозі).
4. **Присвята:** Якову де Бальмену², товаришеві Т. Шевченка, загиблому на Кавказі офіцеру російської армії.
5. **Епіграф:** «Хто дасть голові моїй воду, і очам моїм джерело сліз, і плачу і день і ніч за убитими...» (книга Єремії 9:1) У безглуздій жорстокій загарбницькій війні Російської імперії на Кавказі, що тривала протягом кількох десятиріч, було вбито багато невинних людей. Це викликало в Т. Шевченка почуття болю, співчуття загиблим, які він висловив в епіграфі.
6. **Історія написання.** Задум написати поему «Кавказ» виник, коли Шевченкові стало відомо про загибель Я. П. де Бальмена у Даргинському поході в липні 1845 р.
7. **Твір входить** до рукописного альбому «Три літа» (1843–1845 рр)
8. **Час написання:** 18 листопада 1845 в Переяславі
9. **Час подій:** 1817-1864.
10. **Місце подій:** Кавказ
11. **Форма оповіді.** Твір написаний у формі циклів монологів від імені *ліричного героя, завойовника, російського царя*
12. **Композиція:** твір складається з 5 монологів, які мають різних адресатів, і від адресатів залежить характер та ступінь поетової пристрасності (178 рядків).
Монолог 1. Романтичне зображення величі Кавказьких гір; давньогрецький міф про Прометея; звернення ліричного героя до кавказького народу.

¹ **Інвектіва** (від лат. *invehor* — накидаюся, нападаю) — форма літературного твору, одна з форм памфлета, що висміює або гостро критикує реальну чи уявну особу або групу.

² **Яків Петрович де Бальмен**, граф (1813 — 1845) — український художник-аматор, офіцер, автор кількох рукописних повістей, що за життя не були опубліковані, приятель поета Тараса Шевченка. Разом із своїм родичем художником М.Башиловим де Бальмен виконав 39 ілюстрацій до творів Т.Шевченка. Де Бальмен, зокрема, ілюстрував поеми «Гайдамаки» та «Гамалія». Був убитий в сутичці з горцями в районі Шуанійських висот під час загарбницької війни Росії на Кавказі.

Монолог 2. Стилізація під царські укази. Міркування автора над стражданням, приниженням народу від утисків катів та засудження бездіяльності, пасивності простого люду.

Монолог 3. Саркастична слава царю та його підданам. Звернення колонізатора до горця

Монолог 4. Звернення до Бога. Засудження церкви.

Монолог 5. Реквієм за другом Яковом де Бальменом, який загинув який загинув на Кавказі.

13. Сюжет. У ній немає сюжету — послідовного розгортання подій, немає і персонажів, тут відсутні широкі епічні картини. Твір суцільно ліричний, це — роздуми, почуття, переживання, настрої ліричного героя.

14. Елементи сюжету

Експозиція: романтичне зображення величі Кавказьких гір; давньогрецький міф про Прометея.

Зав'язка: розмірковування автора над стражданнями, приниженням народу від жорстоких утисків катів-гнобителів та засудження бездіяльності, пасивності простого люду в зв'язку з цим.

Кульмінація: монолог-звернення колонізатора до горця.

Розв'язка: Поет звертається до пам'яті свого друга Якова де Бальмена, який випив «з московської чаші московську отруту». Значить, його вбивця — царизм, а не горці.

15. Тема: зображення несправедливої війни Росії з горцями; викриття загарбницької політики російського самодержавства, показ страждань поневолених народів Кавказу, зображення реакційної ролі церкви, яка освячувала кровопролиття; загибель друга Якова де Бальмена на цій, «не його» війні.

16. Ідея: осуд загарбницької війни царської Росії на Кавказі; уславлення боротьби кавказців за свободу, які ще не віддали «свої гори» загарбникам, на відміну від українців, які свої «степ і Дніпро» не втримали; сатиричне викриття російсько-імперського міфу про росіян як «християнських просвітителів», що несуть на Кавказ «диким народам» освіту, мир, багатство, свободу.

17. Основна думка: «Борітеся — поборете!».

18. Мотиви: «кожному своє», «прометеїзм», «свобода як найвища соціальна й духовна цінність», «правдиві ідеали», «задовольніся малим», «смерть», «майбуття», «людська ненаситність», «імперська політика», «облудна, сатанинська влада».

19. Проблематика: життя і смерть; свобода; церква й мораль; лицемірство.

20. Образи: людей: ліричний герой — людина, яка бачить облудність царської політики, співчуває й підтримує кавказців, жалкує про невдачу свого народу й вірить у прийдешність кращих часів; **російський цар** — осереддя всього лихого, повний антипод моральності, чесності, шляхом підступу, обману й погроз намагається забрати в кавказців свободу; **міфологічних істот:** Прометей — титан, що приніс людям вогонь і за це був покараний «вічним повторенням» — щодня орел розбиває йому груди, а за ніч все заростає; **природи:** Кавказькі гори, Сибір; предметів і явищ: чурек, сакля; тюрми та ін.

21. Символічні образи:

Прометей - символічний образ гірських народів, яких мучить самодержавство.

Орел — символ російського самодержавства, що веде загарбницьку війну. Проте даремні намагання хижого птаха побороти силу волі й прагнення до життя.

Ісус Христос - символ терпіння, розп'ятий за любов до людей

Кавказ - символ свободи

Чурек (хліб) і сакля (хата) - символи свого, незалежності.

22. Віршований розмір. Значна частина сатири написана чотиристопним ямбом

23. Художні засоби

Епітети: «правда п'яна», «кровавії ріки», «людей муштрованих», «сині гори», «воля святая», «друже єдиний», «люте горе»

Метафори: «день серце розбиває... воно знову оживає і сміється знову», «правда спить», «ненагодовану і голу застукали сердешну волю», «війна — царське полювання»

Сарказм: "У нас же й світа, як на те — Одна Сибір неісходима! А тюрм, а люду!.. Що й лічить! Од молдаванина до фінна На всіх язиках все мовчить, Бо благоденствує!»

Гіпербола: «зорі лічим», «гори кровію политі»

Персоніфікація: «Споконвіку Прометея Там орел карає»

Алітерація: «За горами гори хмарою повиті, Засіяні горем, кровію политі»

24. Мова твору афористична і лаконічна

25. Особливості твору

- немає виразних ознак поеми

- перший у світовій літературі *антиколоніальний твір*. У цій поемі йдеться про неможливість знищити душу народу, його прагнення до волі. Вислів «не вмирає душа наша» вказує на солідарність самого поета і українського народу з волелюбними кавказцями.

- складається з монологів (від імені ліричного героя, завойовника, російського царя), які мають різних адресатів

- відомо 73 переклади

26. Цікаво! Одна з вершин на північному схилі Кавказьких гір має назву Пік Шевченка. Ім'я поета дали їй українські альпіністи, що підкорили безіменну вершину 1939 року. Висота Піку Шевченка 4200 м.

Переказ поеми «Кавказ»

Починається поема з похмурого гірського пейзажу, який, накреслений буквально кількома рядками, передає гнітючий настрій біди, людської трагедії: «*За горами гори, хмарою повиті, Засіяні горем, кровію политі*» — тут тривалий час іде війна. Серед цієї сплюндрованої величі природи Т. Шевченко змальовує Прометея, який, як і у відомому міфі, прикутий до кавказької скелі за непокору богам, за служіння людям.

Проте поет вносить свій акцент у потрактування цієї вічної теми¹ в літературі. Орел викльовує у Прометея не печінку, а серце. І це не випадково, адже для українців серце — символ душі й духу. Так само символічності набуває образ орла, бо він викликає асоціації із двоголовим орлом — гербом царської Росії.

У цій вступній частині тема нескореності Прометея, який жертвує собою заради щастя людей, підсилюється такими рядками: «*Не вмирає душа наша, Не вмирає воля*». Поет має на увазі, що неможливо знищити прагнення людини до волі, воно живе в її серці (душі) завжди. І це прагнення стосується не лише кавказьких народів, а й українського також.

Друга частина поеми — це пристрасне звернення до Бога. Його емоційна палітра дуже широка: і вияв християнської смиренності, і докір за те, що коїться на грішній землі, і відчай, і віра в Бога як вищу справедливість, і пророцтво. Ліричний герой звертається до Бога, коли ж нарешті "прокинеться правда" й кати перестануть знущатися з людей. У цій частині дві змістові (й емоційні) вершини. Перша — констатуюча: «*Кати знущаються над нами, / А правда наша п'яна спить*». Друга — пророча: «*Встане правда! встане воля!*»

Так до основоположної для всієї творчості Т. Шевченка ідеї волі (українського й усіх поневолених народів) додається ідея правди — справедливого суспільного устрою, праведних стосунків між людьми. А поки що *"течуть ріки, Криваві ріки!"*

Третя частина поеми — це повернення до її кавказької теми, адже знову повторюються рядки «За горами гори...». У ній поет малює вражаючу картину наслідків загарбницької війни Росії на Кавказі. Кавказькі гори політі кров'ю, бо там живуть волелюбні народи, які відчайдушно захищають свою батьківщину. Тисячами там гинуть і царські солдати, яким ця війна зовсім не потрібна. (*«Лягло костьми Людей муштрованих чимало»*).

В основі цієї картини образи крові та сліз, які в уяві поета творять «огненне море». (*«А сльоз, а крові? Напоїть Всіх імператорів би стало З дітьми і внуками, втопить В сльозах удов'їх. А дівочих, Пролитих тайно серед ночі! А матерних гарячих сльоз! А батькових старих, кровавих, Не ріки — море розлилось, Огненне море!»*)

Ліричний герой поеми славить синів Кавказу — *"лицарів великих: Борітеся — поборете, Вам Бог помагає! За вас правда, за вас слава І воля святая!"*

У четвертій частині колонізатор звертається до горця; поглиблюється кавказька тема. Поет іронічними інтонаціями передає обіцянки царського уряду просвітити «дикі» гірські племена. Ці обіцянки були фальшивими й використовувалися імперською пропагандою для обґрунтування загарбницької політики.

Насправді кавказькі народи мали давні традиції — і культурні, й літературні. Щоб розкрити облудність царської колоніальної політики, Т. Шевченко підбиває підсумок усім брехливим обіцянкам гостро сатиричним рядком: *«...чом ви нам / Платить за сонце не повинні!»*. Коли маску скинуто, то поет вдається до вбивчого сарказму: *«Якби ви з нами подружили, Багато б дечому навчилися! У нас же й світа, як на те — Одна Сибір неісходима, А тюрм! а люду!.. Що й лічить! Од молдованина до фінна На всіх язиках все мовчить, Бо благоденствує»*

У цих рядках поет змалював сутність Російської імперії: це величезна поліцейська держава, яка розширює свої межі завдяки колонізаторській політиці, підкріпленій фальшивою пропагандою.

Інший «закон» самодержавства — кріпосницьке право, захищене офіційно церквою (*«...В нас дери, Дери та дай, І просто в рай...»*), основане на антигуманному ставленні до людини (*«Продаєм Або у карти програєм Людей...»*). Для Т.Шевченка дуже важливо підкреслити, що прогнила імперська форма правління державою спирається на лицемірство, тому він і використовує слово «закон», розуміючи добре, що насправді йдеться про беззаконня в усіх сферах життя — соціальній, політичній, церковній, національній. (*«Ми по закону!.. По закону апостола Ви любите брата! Суєслови, лицеміри, Господом прокляті, Ви любите на братові Шкуру, а не душу!»*)

Зажерливі й багаті моляться Христу, б'ють поклони за крадіжку, кров, війну, щоб потім йому ж принести в дар украдені ними багатства.

З обуренням поет говорить про облудні твердження загарбників, ніби вони несуть просвіту темним і "диким" народам: *«Все покажем! тільки дайте Себе в руки взяти. Як і тюрми муровати, Кайдани кувати, Як і носить!.. і як плести Кнути узловаті — Всьому навчим; тільки дайте Свої сині гори Остатнії... бо вже взяли І поле і море»*

Завершальна частина поеми написана в іншому емоційному реєстрі. Від нищівного викриття автор переходить до сумних нот прощання з другом — Я. де Бальменом, який загинув на Кавказі, і *«Не за Україну, А за її ката довелось пролить Кров добру, не чорну»*.

Довелось запить З московської чаши московську отруту!» Своє щире ставлення до нього поет висловлює епітетами «друзе добрий», «друзе незабутній». Твір закінчується гіркими роздумами ліричного героя про долю України.

Про поему

І. Франко: «Кавказ» — найкраще свідoctво могутнього, всеобіймаючого, щиролюдського почуття нашого поета.
В. Сухомлинський: У «Кавказі» поет викриває самодержавство, царизм як гнобителя народів.

Уривок з поеми «Кавказ»

За горами гори, хмарою повиті, Засіяні горем, кровію політі. Споконвіку Прометея Там орел карає, Що день Божий добрі ребра Й серце розбиває. Розбиває, та не вип'є Живущої крові — Воно знову оживає	І сміється знову. Не вмирає душа наша, Не вмирає воля. І неситий не виоре На дні моря поле. Не скує душі живої І слова живого. Не понесе слави Бога, Великого Бога.

Джерела

Авраменко О. Українська література: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч.закл.— К. : Грамота, 2017
Вікіпедія. [Кавказ \(поема\)](#)

Зінченко Ж.В. Паспорт літературного періоду. 9 клас. II частина. – Полтава, 2019.

ЗНО-2020 Тарас Шевченко «Катерина», «Кавказ», «Сон («У всякого своя доля...»)), «І мертвим, і живим, і ненародженим...», «Заповіт»

Калинич О. Комплект карток з української літератури (для використання на уроках у 8-9 класах та під час підготовки до ЗНО). – Х.: Соняшник, 2019

Коваленко Л. Т., Бернадська Н. І. Українська література : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. — К. : УОВЦ «Оріон», 2017.

Мищенко О.І. Українська література : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл.— К. : Генеза, 2017

Парашич В. В. Українська література. 9 клас. Плани-конспекти у уроків для шкіл з російською мовою навчання.— Х.: Вид -во «Ранок», 2009.

Слоньовська О. В., Мафтин Н. В., Вівчарик Н. М., Курінна Н. С., Шевчук Л. Т.. Українська література: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл.— Київ : Літера ЛТД, 2017

Терещенко В.М. Українська мова та література. Навчально-практичний довідник / В. М. Терещенко.— Х. : Торсінг плюс, 2012 <https://narodna-osvita.com.ua/1540-taras-grigorovich-shevchenko-katerina-do-osnovyanenka-gaydamaki-son-u-vsyakogo-svoya-dolya-kavkaz-mertvim-zhivim-zapovt-analz-tvoru-kritika.html>

Усі уроки української літератури. 9 клас. II семестр. Нова програма / укл. А. М. Гричина, Н. В. Жуковська, — Х. : Вид. група «Основа», 2018.

Чупринін О. О. Усі уроки української літератури. 9 клас. II семестр. — Х. : Вид. група «Основа», 2011.

Шевченко Т. «Кавказ» / Зібрання творів: У 6 т. — К., 2003. — Т. 1: Поезія 1837-1847. — С. 343-347; С. 734-736 <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev139.htm>

Мельник К. «Кавказ» — за 3 хвилини! Переказ поеми Тараса Шевченка. <https://www.youtube.com/watch?v=uJyD-YLOhx0>